

Βασικές πτυχές της συνεργασίας του παιδαγωγού με την οικογένεια

Basic aspects of cooperation between educator and the family

Ευαγγέλου Φίλιππος, Δάσκαλος, Διδάκτωρ Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, filipevang@gmail.com

Evangelou Philippos, Teacher, Phd, Department of Primary School Education, University of Ioannina, filipevang@gmail.com

Abstract: The education of children is not only the responsibility of educators but it is also closely connected with the role of the family. At the same time, the effective education of children requires educators to recognize the needs, desires and experiences of children and their families. With this given, the cooperation and communication between parents and educators is made necessary, as is the involvement of parents in their children's education. This paper aims to present the basic principles of an effective family-school cooperation, the models of cooperation between parents and educators, the factors that affect it, the benefits of such a cooperation, as well as the conditions necessary for a better communication and cooperation framework. Finally, the paper presents specific teaching practices for the improvement of the cooperation between family and school.

Keywords: cooperation, educator, family, principles, teaching practices

Περίληψη: Η εκπαίδευση των παιδιών δεν αποτελεί ευθύνη μόνο του παιδαγωγού αλλά συνδέεται και με το ρόλο που διαδραματίζει η οικογένεια. Παράλληλα, η αποτελεσματική διαπαιδαγώγηση των παιδιών, απαιτεί από τους παιδαγωγούς να αναγνωρίζουν τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τις εμπειρίες των παιδιών και των οικογενειών τους. Αυτό το γεγονός, λοιπόν, καθιστά αναγκαία τη συνεργασία και την επικοινωνία μεταξύ των γονέων και των παιδαγωγών και τη συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει τις βασικές αρχές της συνεργασίας οικογένειας και σχολείου, τις μορφές - τα μοντέλα συνεργασίας που υπάρχουν μεταξύ των γονέων και των παιδαγωγών, τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συνεργασία των γονέων με τους παιδαγωγούς, τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τη συνεργασία και τις προϋποθέσεις για ένα καλύτερο πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας. Τέλος, παραθέτονται συγκεκριμένες διδακτικές προτάσεις και πρακτικές για τη βελτίωση της συνεργασίας οικογένειας και σχολείου.

Λέξεις κλειδιά: συνεργασία, παιδαγωγός, οικογένεια, βασικές αρχές, διδακτικές προτάσεις

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια έχει αναγνωριστεί η σπουδαιότητα της αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στο σπίτι και το σχολείο (Erstein, 1996), με αποτέλεσμα το θέμα της συνεργασίας γονιών και παιδαγωγών να αποτελεί αντικείμενο μελέτης πολλών επιστημονικών ερευνών. Με βάση αυτές τις έρευνες έχει αποδειχθεί ότι οι γονείς παίζουν καθοριστικό ρόλο στο σχολικό θεσμό και επηρεάζουν τους μαθητές, τους δασκάλους και ολόκληρο το σχολικό περιβάλλον (Παπαγιαννίδου, 2000). Η συμμετοχή της οικογένειας στο σύγχρονο σχολείο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα ποιοτικής και αποτελεσματικής μάθησης στο χώρο της σχολικής κοινότητας, αλλά και έξω από αυτή (Σακελλαρίου, 2008).

Μολονότι πολλές φορές η συνεργασία των γονέων με το σχολείο και με τους παιδαγωγούς δεν είναι πάντα εύκολη και επιθυμητή τόσο από τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας όσο και από τους γονείς (Ματσαγγούρας & Βέρδης, 2003), το σχολείο και κατ' επέκταση οι παιδαγωγοί πρέπει να κάνουν το θέμα της συνεργασίας προτεραιότητά τους και να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την επίτευξή της (Ματσαγγούρας, 2008).

Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί ότι επειδή οι σύγχρονες κοινωνίες παρουσιάζουν μια κοινωνική, πολιτιστική και γλωσσική ποικιλομορφία, καθίστανται απαραίτητες, νέες, ευέλικτες μέθοδοι προσέγγισης και προώθησης της συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας (Σακελλαρίου, 2014). Αυτή η αναγκαιότητα νέων, ευέλικτων μεθόδων προσέγγισης πιστοποιείται και από ερευνητικά δεδομένα που τεκμηριώνουν ότι οι γονείς (μετανάστες και μη) μπορεί να μη συμμετέχουν με τους παραδοσιακούς τρόπους με τους οποίους προσπαθούμε να τους εντάξουμε (π.χ. συνάντηση γονέων) και πως αυτό δε σημαίνει ότι δεν ενδιαφέρονται (Σακελλαρίου, Αρβανίτη & Χρυσανθοπούλου, 2015).

Η απροθυμία των γονέων να εμπλακούν με αυτούς τους τρόπους μπορεί να οφείλεται στην πολιτισμική πρακτική και οπτική ότι δεν νομιμοποιούνται να συμμετέχουν σε μια διαδικασία που ανήκει στο σχολείο ή λόγω μη συμβατής επικοινωνίας (έλλειψη γλώσσας ή σχολικού γραμματισμού) ή ακόμη και τραυματικών εμπειριών που είχαν οι γονείς ως μαθητές ή γονείς (Σακελλαρίου κ.ά, 2015).

Ωστόσο, οι παιδαγωγοί και το σχολείο οφείλουν να αναπροσαρμόζουν ανάλογα με τις πρακτικές τους και τις ανάγκες τους, κατάλληλες δραστηριότητες και να επιλέγουν ποιες θα υλοποιήσουν, ώστε να επιτύχουν μια ουσιαστική συνεργασία με την οικογένεια. Για παράδειγμα, οι παιδαγωγοί που επιδιώκουν τη συνεργασία με τους γονείς, θα πρέπει να αναγνωρίσουν τους γονείς, ως τους πρώτους δασκάλους των παιδιών τους, ενώ οι ίδιοι θα πρέπει να είναι ευέλικτοι και καινοτόμοι στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν μια διαφοροποιημένη κοινωνία (Σακελλαρίου, 2014).

1. Βασικές αρχές της συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας

Μέσα από τη σύγχρονη εμπειρική βιβλιογραφία καταδεικνύεται ότι οι παιδαγωγοί μπορούν να υποστηρίξουν και να βελτιώσουν τη συνεργασία οικογένειας και σχολείου. Κατά τους Raffaele, L. & Knoff, M., οι σημαντικότερες αρχές (Σακελλαρίου, 2014) για πιο αποτελεσματική συνεργασία οικογένειας, σχολείου και παιδαγωγού είναι οι εξής:

- Η αποτελεσματική συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας θα πρέπει να βασίζεται κυρίως στην πρόληψη και όχι στην αντίδραση. Οι παιδαγωγοί κατά την παιδαγωγική διαδικασία θα πρέπει να απευθύνονται σε όλες τις οικογένειες και όχι μόνο στις οικογένειες των οποίων τα παιδιά αντιμετωπίζουν σχολικές δυσκολίες
- Η αποτελεσματική συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας θα πρέπει να αναγνωρίζει και να αποδίδει αξία στη σημαντική συνεισφορά των γονέων ανεξάρτητα από το εκπαιδευτικό τους υπόβαθρο. Το μήνυμα ότι τόσο οι γονείς όσο και οι παιδαγωγοί έχουν σπουδαίες γνώσεις και ικανότητες για να μεταδώσουν στα παιδιά, αποτελεί ένα μήνυμα που θα πρέπει να μεταδίδεται συνειδητά στο σχολείο.
- Η αποτελεσματική συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας που βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και την εμπιστοσύνη προωθεί τη γονεϊκή ενδυνάμωση μέσα από τη θετική, ουσιαστική, αμφίδρομη επικοινωνία, ανάμεσα στο σχολείο και στο σπίτι.

2. Θεωρητικά μοντέλα για τη συνεργασία μεταξύ παιδαγωγού και οικογένειας – γονέων

Τα τρία κυριότερα θεωρητικά μοντέλα που έχουν επηρεάσει ζητήματα πολιτικής αλλά και καθημερινής πρακτικής που διαμορφώνουν τη σχέση μεταξύ γονέων και παιδαγωγών είναι τα εξής: i) Το βιο-οικοσυστημικό μοντέλο του U. Bronfenbrenner, ii) Το μοντέλο των σχέσεων Οικογένειας - Σχολείου των Ryan, B. & Adams, G. iii) το μοντέλο των επικαλυπτόμενων σφαιρών επιρροής της J. Epstein (Σακελλαρίου, 2014)

Τα μοντέλα αυτά παρουσιάζουν, άμεσα ή έμμεσα, την οικογένεια και το σχολείο ως ανοιχτά μικροσυστήματα που βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ τους και θεωρούν αναγκαία την επικοινωνία και τη συνεργασία τους για την πρόοδο και τη σωστή ανάπτυξη των παιδιών. Μάλιστα, καθένα από αυτά εστιάζει σε ορισμένες διαστάσεις της σχέσης προσχολικού προγράμματος – οικογένειας και για το λόγο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διαφορετικές περιπτώσεις ή συνδυαστικά με τα υπόλοιπα μοντέλα όταν απαιτείται ένας συγκροτημένος στρατηγικός σχεδιασμός σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής (Κιρκιγιάννη, 2012).

2.1 Το βιο-οικοσυστημικό μοντέλο του U. Bronfenbrenner

Μια σύγχρονη θεωρία που στηρίζει τη συνεργασία οικογένειας, σχολείου και κοινότητας, είναι αυτή της οικολογικής προοπτικής του U. Bronfenbrenner (1979, 1989, οπ. αναφ. στο Σακελλαρίου, 2014). Σύμφωνα με αυτήν, η ανθρώπινη ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των ατόμων, με το εναλλασσόμενο, δυναμικό περιβάλλον στο οποίο ζουν.

Η ανθρώπινη ανάπτυξη θεωρείται από τον U. Bronfenbrenner ως «μια διαρκής αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο ένα άτομο αντιλαμβάνεται και διαχειρίζεται το περιβάλλον». Μέσα από αυτή την προοπτική, τα περιβάλλοντα των ανθρώπων θεωρούνται, ως πολλαπλάσια συστήματα του άμεσου, (όπως είναι οι γονείς, οι παιδαγωγοί και οι συνομήλικοι), μέσα από το έμμεσο περιβάλλον, (όπως είναι ο πολιτισμός και η κοινωνία), και με κάθε περιβαλλοντικό επίπεδο να επηρεάζει το ένα, το άλλο με την πάροδο του χρόνου.

Το οικοσυστημικό μοντέλο του U. Bronfenbrenner βασίζεται στη συστημική θεωρία και αποτελεί τη βάση για μελέτη και προγράμματα που ασχολούνται με τη συνεργασία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας. Στη συνέχεια, το μοντέλο μετονομάστηκε σε βιο-οικοσυστημικό, προκειμένου να αναγνωρισθεί η καθοριστική συμβολή των βιολογικών παραμέτρων στην ανάπτυξη.

Τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της οικολογικής προοπτικής είναι:

- η εστίαση στη φαινομενολογική άποψη των αναπτυσσόμενων ατόμων, δηλαδή στη διευρυνόμενη ικανότητα των ατόμων να βιώνουν το περιβάλλον και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται αυτή την αλληλεπίδραση και
- η έννοια των μοριακών δραστηριοτήτων, δηλαδή των δραστηριοτήτων που αποτελούνται από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αναπτυσσόμενων ατόμων και των σημαντικών άλλων, όπως είναι οι γονείς, οι παιδαγωγοί και η κοινότητα, οι οποίοι υποκινούν και επηρεάζουν την ανάπτυξη τους.

Ο U. Bronfenbrenner υποστηρίζει ότι οι κυριότεροι παράγοντες του περιβάλλοντος που επηρεάζουν την ανάπτυξη των ατόμων, είναι εκείνοι που έχουν μεγαλύτερη σημασία στις κρίσιμες φάσεις της ζωής τους, δηλαδή οι γονείς, οι φίλοι, οι παιδαγωγοί, το σχολείο, η κοινωνία και ο πολιτισμός. Μέσα από αυτή την οικολογική προοπτική, ο ρόλος των ενηλίκων εστιάζεται στο να επηρεάσουν τον τρόπο που τα παιδιά αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους.

Καταληκτικά, θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι η οικολογική προοπτική του U. Bronfenbrenner, βοηθά τους παιδαγωγούς να αναλύσουν και να εκτιμήσουν με ακρίβεια εάν θα αναθεωρήσουν ή θα συνεχίσουν τις συνεργατικές προσπάθειες Οικογένειας και Σχολείου (Σακελλαρίου, 2014).

2.2 Το μοντέλο των σχέσεων Οικογένειας – Σχολείου των Ryan, B. & Adams, G.

Το μοντέλο των σχέσεων Οικογένειας –Σχολείου των Ryan, B. & Adams, G., προέκυψε και υποστηρίζεται μέσα από τεκμηριωμένες ερευνητικές αποδείξεις, για τις επιδράσεις που μπορεί να έχει η συνεργασία Οικογένειας και Σχολείου στην προαγωγή των μαθητών και στην καλύτερη κοινωνική τους προσαρμογή.

Το ενδιαφέρον στο μοντέλο αυτό εστιάζεται στο παιδί και το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον, τις διαπροσωπικές του σχέσεις και την επίδρασή τους στην προαγωγή του, τόσο στα πλαίσια του σχολείου, όσο και στα πλαίσια του κοινωνικού χώρου όπου δραστηριοποιείται.

Στο μοντέλο των Ryan, B. & Adams, G. κυριαρχούν τρία βασικά σημεία αναφοράς:

- το σύνολο των ατομικών χαρακτηριστικών των μελών της οικογένειας και οι διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον της, λειτουργούν αμφίδρομα σε σχέση με το παιδί και την ανάπτυξή του (κάθε παράμετρος /μεταβλητή, επηρεάζεται και επηρεάζει όλες τις άλλες),
- η επισήμανση της «εγγύτητας επηρεασμού» που έχουν αυτοί οι παράμετροι, με τη συμπεριφορά και τα ακαδημαϊκά αποτελέσματα του παιδιού στο σχολείο και
- η υποστήριξη του μοντέλου, ότι οι επιπτώσεις που αναμένονται από την αλληλεπίδραση των διαφορετικών παραμέτρων είναι εντονότερες, όταν τα χαρακτηριστικά ή και οι διεργασίες τους, ανήκουν σε επίπεδα τα οποία βρίσκονται εγγύτερα μεταξύ τους

Ο τελικός στόχος του μοντέλου των Ryan, B. & Adams, G. έχει να κάνει με την αναζήτηση των μηχανισμών με τους οποίους, αυτό το πολύπλοκο σύστημα παραμέτρων, επηρεάζει τις επιδόσεις και την προαγωγή των παιδιών στο σχολείο και την κοινωνία (Σακελλαρίου, 2014).

2.3 Το μοντέλο των επικαλυπτόμενων σφαιρών επιρροής της J. Epstein

Τα τελευταία χρόνια η θεωρία της J. Epstein των «επικαλυπτόμενων σφαιρών επιρροής», λαμβάνει υπόψη τρία σημαντικά πλαίσια: το σχολείο, την οικογένεια και την κοινότητα.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή και τα τρία πλαίσια επηρεάζουν και επηρεάζονται. Για παράδειγμα, το σχολείο μπορεί να φέρει και τις τρεις σφαίρες επιρροής σε συνεργασία, μέσα από υψηλής ποιότητας προγράμματα αλληλεπιδράσεων με την οικογένεια και την κοινότητα ή μπορεί να επιλέξει να κρατήσει αυτές τις σφαίρες επιρροής σε απόσταση.

Το μοντέλο της J. Epstein (1992-1996) περιγράφει δραστηριότητες συμμετοχής και συνεργασίας και συγχρόνως παρέχει ένα χρήσιμο πλαίσιο, για τις πρακτικές που συνδέουν την οικογένεια, το σχολείο και την κοινότητα.

Το μοντέλο αυτό κωδικοποιείται στα έξι παρακάτω επίπεδα εμπλοκής, όπως εμπλουτίστηκαν για την εφαρμογή τους στην Ελλάδα (Σακελλαρίου, 2008:58-60; Σακελλαρίου κ.ά, 2015):

- *Βασικές υποχρεώσεις γονέων:* Ενδυνάμωση των γονέων στο ρόλο τους για την οικοδόμηση θετικού οικογενειακού περιβάλλοντος μάθησης.
- *Βασικές υποχρεώσεις σχολείου:* Στόχος είναι η αμφίδρομη επικοινωνία για να υπάρχει καλή επικοινωνία με γονείς για τις προσδοκίες τους, τις επιδόσεις μαθητών, κτλ..
- *Συμμετοχή της οικογένειας στο σχολείο:* Για παράδειγμα εθελοντική προσφορά γονέων στις τάξεις και στις δράσεις του σχολείου (Εθελοντισμός)
- *Συμμετοχή της οικογένειας στις μαθησιακές δραστηριότητες στο σπίτι:* Μάθηση στο σπίτι: Ιδέες-οδηγίες για το πώς να ενισχύσουν τη μάθηση του παιδιού στο σπίτι
- *Συμμετοχή της οικογένειας στη λήψη αποφάσεων:* Εμπλοκή των γονέων στη λήψη αποφάσεων για ένα πρότζεκτ, συμμετοχή στα συμβούλια γονέων, κτλ..
- *Συνεργασία με την κοινότητα:* Εντοπισμός υπηρεσιών/οργανώσεων, συνεργασία με κοινοτικούς φορείς και συμμετοχή σε κοινοτικά προγράμματα.

3. Παράγοντες που επηρεάζουν τη συνεργασία των γονέων με τους παιδαγωγούς

Παρά την κοινή αποδοχή της σπουδαιότητας της συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας δεν καθίσταται πάντα εύκολη η επίτευξη της. Πολλές φορές οι σχέσεις γονέων και παιδαγωγών χαρακτηρίζονται από αντιπαραθέσεις, γεγονός που οφείλεται, εκτός των άλλων, στο διαφορετικό τρόπο με τον οποίο οι εμπλεκόμενοι αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο και το πλαίσιο της συνεργασίας (Attanucci, 2004).

Οι σχέσεις αυτές επηρεάζονται από πολλούς παραμέτρους, όπως από την κουλτούρα και τις αξίες των παιδαγωγών και των γονέων, το περιβάλλον προέλευσης τους, την εθνικότητα τους, το κοινωνικό-οικονομικό ή το εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Επίσης, επηρεάζονται από την πίεση στο εργασιακό περιβάλλον, την αλλαγή στις κοινωνικές δομές της οικογένειας, τον τρόπο που οι γονείς και οι παιδαγωγοί αντιλαμβάνονται το ρόλο τους, τις προσδοκίες τους, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους και το στυλ επικοινωνίας τους (Keyes, 2002).

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση παιδαγωγού και οικογένειας είναι ποικίλοι. Οι αλλαγές στην ίδια τη δομή της κοινωνίας οδήγησαν και σε αλλαγές στις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, αλλά και σε αλλαγές ρόλων. Έτσι η σχέση αυτή επηρεάζεται από παράγοντες που αφορούν: α) στους γονείς, β) στο παιδί και γ) στο σχολείο και στους παιδαγωγούς

3.1 Παράγοντες που αφορούν τους γονείς

Ο βαθμός εμπλοκής των γονιών στη ζωή του παιδιού τους εξαρτάται από το φύλο τους, τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, το κοινωνικό-οικονομικό τους επίπεδο, το μορφωτικό τους επίπεδο, από διάφορους ψυχολογικούς παράγοντες, αλλά και από τις προσδοκίες και τις στάσεις τους ή την αιτιακή απόδοση της επίδοσης του παιδιού (Κοζύβα, 2009).

Έρευνες αναφέρουν ότι οι παράγοντες που αφορούν τους γονείς, έχουν σχέση αρχικά με το οικονομικό και κοινωνικό τους επίπεδο. Οι γονείς εκείνοι που δεν έχουν οικονομική δυνατότητα, συνήθως, αποφεύγουν την επαφή με τον παιδαγωγό, κυρίως για πρακτικούς λόγους. Η αδυναμία τους να συνεισφέρουν στις ανάγκες του σχολείου τους θέτει στο περιθώριο και στην έλλειψη ενασχόλησης με αυτό. Από την άλλη μεριά, οι κοινωνικοί παράγοντες είναι σημαντικοί, καθώς τα άτομα που προέρχονται από κατώτερα κοινωνικά στρώματα δηλώνουν αδυναμία να κατανοήσουν την αξία αυτής της συνεργασίας, αλλά και να μπορέσουν να συμμετέχουν επαρκώς σε αυτήν (Γιοβαζολιάς, 2011).

Επίσης, τις περισσότερες φορές αυτές που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι αποκλειστικά οι μητέρες όχι τόσο επειδή το επιθυμούν οι ίδιες, αλλά επειδή αυτός ο ρόλος τους ανατίθεται. Οι δικαιολογίες που προβάλλουν οι πατέρες για τη χαμηλή εμπλοκή τους είναι η έλλειψη χρόνου, οι πολλές άλλες υποχρεώσεις, αλλά και ότι αυτά είναι γυναικεία καθήκοντα (Γεωργίου, 2000). Η στάση αυτή είναι συνηθισμένη σε συντηρητικές κοινωνίες όπως η δική μας αλλά σπάνια σε βορειοευρωπαϊκές και άλλες φιλελεύθερες χώρες. Τα τελευταία, όμως, χρόνια παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη συμμετοχή του πατέρα στη μαθητική ζωή του παιδιού (Winquist - Nord, 1998).

Τα αποτελέσματα σχετικά πρόσφατης έρευνας υποστηρίζουν ότι οι πατέρες ασκούν σημαντική θετική επίδραση στην εκπαίδευση των παιδιών και όταν αυτοί εμπλέκονται, βελτιώνεται η επίδοση και η συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο (McBride, Schoppe-Sullivan, & Ho, 2005).

Ένας άλλος παράγοντας είναι το είδος της οικογένειας. Οι μητέρες από μονογονεϊκές οικογένειες εμπλέκονται λιγότερο στη σχολική ζωή των παιδιών τους από τις μητέρες από πυρηνικές οικογένειες. (Christenson & Sheridan, 2001).

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η εθνική ταυτότητα των γονέων, καθώς οι αλλοδαποί γονείς δεν συμμετέχουν, αφού αγνοούν την ελληνική γλώσσα και δεν μπορούν να επικοινωνήσουν ούτε τα λεγόμενα των παιδαγωγών ούτε των υπολοίπων γονιών. Έτσι, συνήθως επιλέγουν την πλήρη αποχή από οποιαδήποτε δραστηριότητα ακόμα και από τις σχολικές εκδηλώσεις (Devis Kean & Eccless, 2005).

Υπάρχουν, επίσης, και οι ψυχολογικοί παράμετροι, όπου οι γονείς δεν συμμετέχουν είτε λόγω δικών τους τραυματικών εμπειριών από τα μαθητικά τους χρόνια είτε επειδή αισθάνονται άσχημα για την κακή συμπεριφορά των παιδιών τους μέσα στο σχολικό περιβάλλον ή λόγω των πολιτισμικών τους διαφορών με τους παιδαγωγούς (Γεωργίου, 2000).

3.2 Παράγοντες που αφορούν το παιδί

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του μαθητή που ασκούν επίδραση στη γονεϊκή εμπλοκή είναι η ηλικία του (Spera, 2005), το φύλο του (Grolnick, Benjet, Kurowski & Apostoleris, 1997) και η πραγματική επίδοση του ή οι μαθησιακές του ανάγκες (Ho & Willms, 1996).

Ο πρώτος παράγοντας είναι η ηλικία του παιδιού και η τάξη φοίτησης του. Στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία ο βαθμός συνεργασίας του γονέα με τον παιδαγωγό είναι αυξημένος, ενώ αντίθετα ελαττώνεται στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού (Γεωργίου, 2005; Davis-Kean & Eccles, 2005).

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τη συνεργασία γονέων-παιδαγωγών είναι το φύλο του παιδιού. Οι γονείς των αγοριών φαίνεται να εμπλέκονται περισσότερο στη σχολική ζωή, επειδή θεωρούν ότι τα αγόρια παρουσιάζουν, συνήθως, πιο καθυστερημένη έναρξη στη σχολική τους εργασία σε σχέση με τα κορίτσια, ότι είναι λιγότερο υπεύθυνα από εκείνα σε ότι αφορά τη σχολική τους εργασία και ότι η επίδοσή τους στο σχολείο είναι χαμηλότερη από την επίδοση των κοριτσιών (Σαμαρά, 2010).

Η σχολική επίδοση των παιδιών είναι ένας ακόμα παράγοντας. Η άποψη του γονέα για την επίδοση του παιδιού του διαμορφώνεται από την ενημέρωση που παίρνει από το σχολείο και από τις προσωπικές του παρατηρήσεις, με αποτέλεσμα να επηρεάζει ποσοτικά και ποιοτικά τη συνεργασία του με τον παιδαγωγό. Αν ο γονέας θεωρεί ότι το παιδί του έχει προσαρμοστεί στο σχολικό περιβάλλον τότε διαθέτει λιγότερο χρόνο για την επαφή του αυτή, ενώ αντίθετα αν παρατηρεί προβλήματα αυξάνει την εμπλοκή του (Γεωργίου, 2005).

3.3 Παράγοντες που αφορούν το σχολείο και τους παιδαγωγούς

Η στάση των παιδαγωγών διαφοροποιείται ανάλογα με τα ατομικά τους χαρακτηριστικά, όπως είναι η ηλικία τους, ο τόπος κατοικίας τους, η γονεϊκή τους ιδιότητα, οι βασικές τους σπουδές, τα χρόνια προϋπηρεσίας και η προσωπικότητά τους.

Παράλληλα, καθοριστικό ρόλο στα επίπεδα συνεργασίας των γονέων με τους παιδαγωγούς του παιδιού τους διαδραματίζουν και κάποια χαρακτηριστικά του ίδιου του σχολείου, όπως είναι η αναλογία μαθητών - παιδαγωγών, οι δυσκολίες πρόσβασης στο σχολείο, το σχολικό κλίμα (Feuerstein, 2000), καθώς και η στάση των διευθυντών των σχολικών μονάδων απέναντι στη γονεϊκή εμπλοκή (Henderson, 1988).

Εξίσου σημαντική είναι και η στάση και οι πρακτικές των παιδαγωγών. Υπάρχουν περιπτώσεις που οι παιδαγωγοί αισθάνονται ότι απειλούνται από τη συμμετοχή των γονέων και δεν την επιδιώκουν στο μέγιστο βαθμό. Αυτό έχει να κάνει με το κατά πόσο οι παιδαγωγοί έχουν εκπαιδευτεί πάνω σε αυτό το θέμα και αισθάνονται αποτελεσματικοί στα θέματα που χρειάζεται να συνεργαστούν με τους γονείς.

Επίσης, σημαντικό είναι να υπάρχει ευνοϊκή διάθεση και από την πλευρά των γονέων. Στην αντίθετη περίπτωση οι παιδαγωγοί πρέπει να καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να εμπλέξουν τους γονείς στη μαθησιακή διαδικασία του παιδιού τους. Πάντως οι πρακτικές του σχολείου και των παιδαγωγών θεωρούνται πιο σημαντικές από εκείνες της οικογένειας για την προώθηση της γονεϊκής εμπλοκής (Christenson & Sheridan, 2001).

4. Προϋποθέσεις για ένα καλύτερο πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας

Οι προϋποθέσεις για ένα καλύτερο πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας έχουν σχέση με τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τα προσωπικά τους πιστεύω, τις αντιλήψεις τους για την ίδια τη διαδικασία της επικοινωνίας (Σακελλαρίου, 2004).

Οι Swick, K. & Graves, S. (όπ. αναφ. στο Σακελλαρίου, 2004) υποστηρίζουν ότι, πολλές φορές, η έλλειψη αυτοεκτίμησης των παιδαγωγών είναι ένα εμπόδιο στις θετικές σχέσεις με τις οικογένειες. Αντίθετα, παιδαγωγοί που φροντίζουν για την προσωπική τους ανάπτυξη και εξέλιξη ανταποκρίνονται συνήθως θετικά στις ανάγκες των γονέων και των οικογενειών.

Οι αντιλήψεις γονέων και παιδαγωγών δημιουργούν τις προϋποθέσεις για ένα συνεχές διάλογο και δράση. Ερευνητές προτείνουν αντιλήψεις που μπορούν να ενδυναμώσουν τις σχέσεις γονέα και παιδαγωγού. Πρόκειται για μορφές επικοινωνίας που βασίζονται στην εμπιστοσύνη, στο σεβασμό και στην αίσθηση της θετικής παρέμβασης γονέων και παιδαγωγών. Προς την κατεύθυνση αυτή ο J. Geifer (1991) προτείνει συγκεκριμένες στρατηγικές για καλύτερες επικοινωνιακές σχέσεις οικογένειας - παιδαγωγού, όπως:

- i. Προώθηση της σχέσης οικογένειας και νηπιαγωγείου.
- ii. Ενημέρωση και επιμόρφωση των γονέων με στόχο την απόκτηση γνώσεων και εφοδίων για την ενδυνάμωση των σχέσεων με τα παιδιά τους
- iii. Δέσμευση γονέων για ανάληψη δραστικών ρόλων που αφορούν την ανάπτυξη και πρόοδο των παιδιών.
- iv. Καθοδήγηση γονέων για την ενδυνάμωση και τον εμπλουτισμό του ρόλου τους ως παιδαγωγοί.
- v. Δημιουργία ισχυρής συνεργασίας μεταξύ γονέων και παιδαγωγών

5. Πλεονεκτήματα από τη συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας

Στις μέρες μας αναγνωρίζεται ευρέως ότι η αποτελεσματική συνεργασία ανάμεσα στον παιδαγωγό και στην οικογένεια και γενικότερα η οργανωμένη συμμετοχή της οικογένειας στις δραστηριότητες του σχολείου οδηγεί όλους τους συμμετέχοντες στην επίτευξη

καλύτερων αποτελεσμάτων (Γεωργίου, 2000; Μυλωνάκου - Κεκέ, 2006). Κατά συνέπεια, η συμμετοχή των γονιών στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει πολλά πλεονεκτήματα και επηρεάζει όλους τους εμπλεκόμενους: παιδιά, γονείς, και παιδαγωγούς.

5.1 Πλεονεκτήματα για τα παιδιά

Διάφορες έρευνες έχουν δείξει τη σημασία που έχει η συμμετοχή των γονέων στα σχολικά αποτελέσματα των παιδιών τους. Ενδεικτικά υπάρχουν διαχρονικές έρευνες (Miedel & Reynolds, 1999) που έχουν διαπιστώσει τη σχέση μεταξύ αυξημένου επιπέδου γονικής συμμετοχής και μεγαλύτερης σχολικής επιτυχίας των παιδιών. Η συμμετοχή των γονέων έχει εξάλλου συνδεθεί με τη σχολική και ακαδημαϊκή επιτυχία, με τη γλωσσική ανάπτυξη ή ακόμα με την κοινωνικοποίηση (Hill & Craft, 2003).

Τα αποτελέσματα έρευνας (Epstein, Sanders, Simon, Clark Salinas, Rodriguez Jansorn & Van Voorhis, 2002), έδειξαν ότι τα οφέλη που αποκομίζει το παιδί μέσα από τη συνεργασία μεταξύ των γονέων του και των παιδαγωγών του αφορούν την υψηλότερη μαθησιακή ανάπτυξη των παιδιών, την καλύτερη ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους, τη βελτιωμένη συμπεριφορά των παιδιών στο σπίτι και στο σχολικό πρόγραμμα και τη βελτίωση των κοινωνικών ικανοτήτων των παιδιών.

Συνοπτικά, τα πλεονεκτήματα που μπορούν να προκύψουν για τα παιδιά από τη συνεργασία μεταξύ των γονέων και των παιδαγωγών είναι η βελτίωση αγωγής των παιδιών, η βελτίωση των κινήτρων, η μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, η απόκτηση θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο, η αναγνώριση της αξίας των γονέων και η ενίσχυση των συναισθημάτων τους (Sakellariou & Rentzou, 2008).

5.2 Πλεονεκτήματα για τους γονείς

Όταν οι γονείς εμπλέκονται στις δραστηριότητες των παιδιών τους τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολικό πρόγραμμα, τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν για αυτούς σχετίζονται με (Μυλωνάκου - Κεκέ, 2006): τη βελτίωση των σχέσεων με τα παιδιά τους, την πρόοδο που σημειώνουν τα παιδιά, την απόκτηση πρόσθετων δικών τους δυνατοτήτων για την υποστήριξη των παιδιών στην εργασία στο σπίτι, την πρόσθετη εκτίμηση της εργασίας και της αποτελεσματικότητας των παιδαγωγών.

5.3 Πλεονεκτήματα για τους παιδαγωγούς

Η συνεργασία μεταξύ των γονέων και των παιδαγωγών συνεπάγεται πλεονεκτήματα και για τους παιδαγωγούς. Η Bainbridge (1998) (οπ. αναφ. στο Rentzou, 2004) συνόψισε τα πλεονεκτήματα για τους εκπαιδευτικούς ως εξής: βελτίωση επικοινωνίας με τους γονείς, γνώση των προσδοκιών των γονέων, μερική γνώση για την κατάσταση στο σπίτι του παιδιού,

πληροφορίες σχετικά με την τοποθεσία και την κοινότητα, ευκαιρίες να δουλεύουν σε αρμονία με τους γονείς και την μείωση των συγκρούσεων και εντάσεων.

6. Συγκεκριμένες πρακτικές για τη βελτίωση της συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας

Στην Ελλάδα οι προσπάθειες ανάληψης πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της συμμετοχής των γονέων στην παιδαγωγική διαδικασία είναι εξαιρετικά περιορισμένες, έτσι ώστε να υπάρξει μια αρμονική συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας.

Ανατρέχοντας στη βιβλιογραφία θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στην Ελλάδα υπάρχει απουσία μοντέλων επίσημης επικοινωνίας μεταξύ γονέων και παιδαγωγών (Σακελλαρίου, 2014). Οι γονείς έχουν έναν «περιφερειακό» και συμβατικό ρόλο, ενώ ο σχεδιασμός της παιδαγωγικής διαδικασίας παραμένει αποκλειστικό καθήκον του παιδαγωγού.

Λόγω της μη συστηματικής επίσημης επικοινωνίας μεταξύ γονέων και παιδαγωγών γίνονται πολλές προσπάθειες μέσω προγραμμάτων να υλοποιηθούν συγκεκριμένες πρακτικές για τη βελτίωση της συνεργασίας παιδαγωγού και οικογένειας.

Οι πιο σημαντικές πρακτικές κωδικοποιούνται παρακάτω ως εξής (Σακελλαρίου, 2014):

- *Επιμόρφωση των γονέων:* Οργανωμένα ενδοσχολικά σεμινάρια (ως αναπόσπαστο μέρος της σχολικής ρουτίνας) σε θέματα σχολικού & οικογενειακού γραμματισμού καθώς και σε θέματα γενικότερης παιδαγωγικής και δίγλωσσης εκπαίδευσης είναι σημαντική παράμετρος του αποτελεσματικού πολυπολιτισμικού σχολείου στο στόχο τη διαπολιτισμική μάθηση.
- *Εκπαιδευτικό υλικό για Γονείς:* Σχεδιάζεται το περιεχόμενο και οι όροι συνεργασίας με αρμόδιους μεταφραστές για την παραγωγή/μετάφραση ενημερωτικού υλικού στις μητρικές γλώσσες των χωρών προέλευσης των γονέων των μαθητών της ομάδας-στόχου για τη διευκόλυνσή τους κατά τις κοινωνικές τους υποχρεώσεις και ενέργειες που συνδέονται με την εκπαίδευση των παιδιών τους και όχι μόνο. Για παράδειγμα, η μετάφραση ενημερωτικών εγγράφων και εκπαιδευτικών σημειωμάτων (π.χ. για τον τρόπο μάθησης και αξιολόγησης) στις γλώσσες που αντιπροσωπεύονται στο σχολείο με τη βοήθεια διαπολιτισμικών μεσολαβητών από τις αντίστοιχες κοινότητες μεταναστών.
- *Δράσεις Σχολικού Γραμματισμού & της Ελληνομάθειας των Γονέων:* Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων ελληνομάθειας (κατόπι εκδήλωσης ενδιαφέροντος των μεταναστών γονέων) για την διευκόλυνση της επικοινωνίας.
- *Συμβουλευτική Γονέων:* Οργάνωση στα σχολεία διαδικασιών παροχής ατομικής και συλλογικής συμβουλευτικής στήριξης σε μετανάστες και μη γονείς σε σχέση με την ομαλή ένταξη των παιδιών στη σχολική κοινότητα και τη διαμόρφωση ενδοοικογενειακού περιβάλλοντος μαθησιακής ενίσχυσης των παιδιών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο λεγόμενος Θετός/η Γονέας. Με αυτή τη δράση γηγενείς γονείς «υιοθετούν» ένα μετανάστη γονέα και να του/της προσφέρουν ατομική βοήθεια και ενθάρρυνση στις προσπάθειές του/της να ενταχθεί στη σχολική κοινότητα, αλλά και να παρακολουθήσει αποτελεσματικά δράσεις του σχολείου που τον αφορούν όπως για παράδειγμα τα μαθήματα ελληνομάθειας.

- *Διαπολιτισμικές Συναντήσεις & Ευαισθητοποίηση γονέων:* Οι διαπολιτισμικές συναντήσεις είναι ευκαιρίες μάθησης για όλα τα μέλη της κοινότητας και οικοδόμησης διαπολιτισμικού κεφαλαίου.
- *Διαμεσολάβηση:* Η αξιοποίηση τοπικών εθνοπολιτισμικών φορέων και ΜΚΟ για παροχή διερμηνείας και υπηρεσιών μετάφρασης (με τη δημιουργία πολυγλωσσικού ενημερωτικού και εκπαιδευτικού υλικού στις μητρικές γλώσσες των γονέων) στο σχολείο αλλά και υποστήριξης και διευκόλυνσης της διαπολιτισμικής επικοινωνίας (π.χ. την εκατέρωθεν γλωσσική, κοινωνική και πολιτισμική ενημέρωση των γονέων) είναι καλή πρακτική που εφαρμόζεται από αρκετά σχολεία στη χώρα μας σε εθελοντικής βάση.
- *Κοινωνική Δικτύωση Φορέων:* Για την καλύτερη πρόσβαση του σχολείου και τη σύνδεσή του με το οικογενειακό περιβάλλον των γονιών και των μαθητών μια καλή πρακτική είναι το άνοιγμα του στην τοπική κοινωνία και στους κοινωνικούς και πολιτισμικούς φορείς.

7. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες που ζούμε σήμερα είναι αναγκαία όσο ποτέ η ουσιαστική και αμφίδρομη σχέση μεταξύ του παιδαγωγού και της οικογένειας.

Είναι απαραίτητο γονείς και παιδαγωγοί να σταματήσουν να αισθάνονται ότι βρίσκονται πάντα κάτω από κριτική παρατήρηση. Πιο συγκεκριμένα, η ειλικρίνεια θα πρέπει να αποτελεί απαραίτητο στοιχείο στην μεταξύ τους επικοινωνία, έτσι ώστε να αναπτύξουν εμπιστοσύνη στις σχέσεις τους που θα συμβάλλει καθοριστικά σε μια παραγωγική συνεργασία (Bryk & Schneider, 2002; Angelides, Theophanous & Leigh, 2006).

Παρ' όλες τις οποιεσδήποτε διαφορές (για παράδειγμα πολιτισμικής και κοινωνικής τάξης), είναι σημαντικό τόσο οι παιδαγωγοί όσο και οι γονείς να δώσουν αξία ο ένας στον άλλο σαν ο καθένας να έχει γνώση και ειδικευση για να συμβάλλει (Pena, 2001; Lewis & Forman, 2002).

Οι στόχοι σχολείου και οικογένειας πρέπει να είναι κοινοί, αλλά οι ρόλοι τους διακριτοί και οριοθετημένοι. Η οριοθέτηση, βέβαια, των ρόλων, των όρων και ορίων είναι απαραίτητο να γίνει μέσα από τις διαδικασίες διαπραγμάτευσης μεταξύ σχολείου και οικογένειας (Γεωργίου, 2000; Γεώργας, Μπεζεβέγκης, Γιώτσα & Γεωργίου, 2007).

Είναι αναγκαίοι οι παιδαγωγοί και οι γονείς να κατανοήσουν πως οι ρόλοι τους μπορεί να είναι διαφορετικοί, αλλά επιτρέπουν στην κάθε πλευρά να συνεισφέρει συμπληρωματικά στην ανάπτυξη, τη μάθηση και στην εξέλιξη των παιδιών. Από μια αρμονική συνεργασία παιδαγωγού - γονιού μόνο θετικά στοιχεία μπορούν να προκύψουν για την ανάπτυξη του παιδιού (Olmsted, 1991). Χαρακτηριστικά, ο Docking (1990:27) αναφέρει ότι: «η μάθηση ενός παιδιού είναι πιθανότερο να βελτιωθεί, εάν όλοι οι σημαντικοί ενήλικοι στη ζωή του λάβουν σοβαρά υπόψη τους ο ένας τις απόψεις του άλλου». Με άλλα λόγια, για να προκύψει αυτή η αρμονική συνεργασία μεταξύ των παιδαγωγών και των γονέων είναι αναγκαία τόσο η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ τους όσο και η θέληση τους να συμβάλλουν καθημερινά στη βελτίωση και ενίσχυση των σχέσεων τους.

8. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Για να διαπιστωθεί κατά πόσο εφαρμόζονται πρακτικές για ουσιαστική και αμφίδρομη σχέση μεταξύ του παιδαγωγού και της οικογένειας προτείνεται η μελλοντική διεξαγωγή έρευνας σε γονείς δυο διαφορετικών τύπων σχολείων, σε ένα δημοτικό σχολείο όπου φοιτούν αλλοδαποί και παλιννοστούντες μαθητές και μαθητές Ρομά και σε ένα άλλο δημοτικό σχολείο όπου φοιτούν κατά κύριο λόγο γηγενείς μαθητές. Σε αυτή την έρευνα θα δοθεί στους γονείς ερωτηματολόγιο που θα βασίζεται στους 6 τύπους συνεργασίας – συμμετοχής που έχουν προταθεί από την J. Epstein, έτσι ώστε να διερευνηθούν εάν εφαρμόζονται πρακτικές τόσο από τους γονείς όσο και από τους παιδαγωγούς. Τέλος, θα ελεγχθούν πιθανές συσχετίσεις μεταξύ των γονέων διαφορετικών τύπων σχολείων και εάν αυτές επηρεάζουν τις πρακτικές που θα πρέπει να εφαρμόζονται για τη συνεργασία παιδαγωγού και οικογένειας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Angelides, P., Theophanous, L., & Leigh, J. (2006) Understanding teacher-parent relationships for improving pre-primary schools in Cyprus. *Educational Review*, 58 (3), 303-316.
- Attanucci, J. (2004). Questioning honor: a parent-teacher conflict over excellence and diversity in USA urban high school. *Journal of Moral Education*, 33(1), 57- 69.
- Bryk, A.S., & Schneider, B. (2002). *Trust in schools: A core resource for improvement*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Cristenson, N. & Sheridan, S.(2001). *Schools and Families: Creating Essential Connections for Learning*. New York: The Guilford Press.
- Devis Kean, P. & Eccless, J. (2005). Influences and Challenges to Better Parent- School Collaborations. In E. Patrikakou, R. Weissberg, S. Reeding & H. Walberg (Eds), *School-Family Partnerships for Children's Success*. New York: Teachers College Press, 57-73.
- Docking, J.(1990). *Primary Schools and Parents, rights, responsibilities and relationships*. London: Hodder & Stoughton.

- Epstein, J.L. (1996). Advances in Family, Community and School Partnerships. *Community Educational Journal*, 23(3), 10-15.
- Epstein, J. L., Sanders, M. G., Simon, B. S., Clark Salinas, K., Rodriguez Jansorn, N., & Van Voorhis, F. L. (2002). *School, family, and community partnerships. Your handbook for action* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press, Inc.
- Feuerstein, A. (2000). School Characteristics and Parent Involvement: Influences on Participation in Children's School. *The Journal of Education Research* (Washington, D.C.), 95, (1), 29-39.
- Grolnick, W., Benjet, C., Kurowski, C. & Apostoleris, N. (1997). Predictors of parental involvement in children's schooling. *Journal of Educational Psychology*, 89,(35), 538-548.
- Henderson, A. (1988). Parents are a school's best friends. *Phi Delta Kappan*, 70, 148-153.
- Hill, N. E., & Craft, S. A. (2003). Parent-school involvement and school performance: Mediated pathways among socioeconomically comparable African American and Euro-American families. *Journal of Educational Psychology*, 95, 74-83.
- Ho, E. & Willms, J. (1996). Effects of Parental Involvement on Eighth-Grade Achievement. *Sociology of Education*, 69, 126-141.
- Keyes, C. R. (2002) A way of thinking about parent/teacher partnerships for teachers. *International Journal of Early Years Education*, 10 (3), 177-191.
- Lewis, A., & Forman, T. (2002). Contestation or collaboration? A comparative study of home school relations. *Anthropology & Education Quarterly*, 33(1), 60-89.
- McBride, B.A., Schoppe-Sullivan, S.J. & Ho, M.H. (2005). The mediating role of fathers school involvement on student achievement. *Applied Developmental Psychology*, 26, 201-216
- Miedel, W.T., & Reynolds, A.J. (1999). Parent Involvement in Early Intervention for Disadvantaged Children: Does it matter? *Journal of School Psychology*, 37(4), 379-402.
- Olmsted, P. (1991). Parent involvement in elementary education. Findings and suggestions from the follow through program. *The Elementary School Journal*, 91(3), 221-231.
- Pena, D. C. (2000). Parent involvement: influencing factors and implications. *The Journal of Educational Research*, 94 (1), 42-54.
- Rentzou, K. (2004). *Working with parents in the UK and Greek pre-school settings: A case study*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή. London: Brunel University
- Sakellariou, M., & Rentzou, K. (2008). Evaluating provisions for parents and parental involvement in Greek preschool settings. *The International Journal of the Humanities*, 6(9), 95-106.
- Spera, C. (2005). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational Psychology Review*, 17, 125-146.
- Γεώργας, Δ., Μπεζεβέγκης, Η., Γιώτσα, Α., & Γεωργίου, Α. (2007). Η δια βίου εκπαίδευση και οι Σχολές Γονέων, Επιστημονική Επιθεώρηση για τη δια βίου μάθηση. Τόμος 1,(1), σελ. 59-79. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γ.Γ.Ε.Ε.
- Γεωργίου, Ν.Σ. (2000). *Σχέση σχολείου – οικογένειας και ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γεωργίου, Ν. (2005). *Ψυχολογία Οικογενειακών Συστημάτων*. Αθήνα: Άστραπος.
- Γιοβαζολιάς, Θ. (2011). *Σχολές γονέων: Συνεργασία εκπαιδευτικών-οικογένειας*. Αθήνα: Multimedia

- Κιρκιγιάννη, Φ.Π. (2012). Επικοινωνία σχολείου και οικογένειας. Τα εκπαιδευτικά, Τεύχος 103-104, σελ. 95-120.
- Κόζυβα, Χ. (2009). *Στάσεις και απόψεις γονέων σχετικά με την επικοινωνία σχολείου-οικογένειας και την επίδρασή της στην επίδοση των παιδιών*. Πτυχιακή Μελέτη. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Ανακτήθηκε στις 30/9/2014 <http://estia.hua.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/897/1/kozyva.pdf>
- Ματσαγγούρας, Η. - Βέρδης, Α. (2003). Γονείς, Εταίροι στην εκπαίδευση: Απόψεις Ελλήνων γονέων υπό τη σύγχρονη προβληματική, Επιστημονικό Βήμα (ΙΠΕΜ-ΔΟΕ), 2, 5-23.
- Ματσαγγούρας, Η. (2008). *Εκπαιδεύοντας παιδιά υψηλών ικανοτήτων μάθησης: Διαφοροποιημένη συνεκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μυλωνάκου – Κεκέ, Η. (2006). *Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις στην επικοινωνία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Άτραπος.
- Παπαγιαννίδου, Χ. (2000). Σχέσεις γονέων και δασκάλων στην προσχολική εκπαίδευση. Σύγχρονη εκπαίδευση, 110, 75-83.
- Σακελλαρίου (2004). Η συνεργασία οικογένειας, σχολείου, κοινωνίας στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 3, 133-148.
- Σακελλαρίου, Μ. (2008). *Συνεργασία Νηπιαγωγείου και Οικογένειας. Θεωρία, Έρευνα, Διδακτικές Προτάσεις*, Αυτοέκδοση, Θεσσαλονίκη 2008.
- Σακελλαρίου, Μ. (2014). *Βασικές θεωρητικές αρχές και προσεγγίσεις για τη συνεργασίας οικογένειας και σχολείου – Εφαρμοσμένα Προγράμματα – Διδακτικές προτάσεις*, Σημειώσεις στο Π.Τ.Ν Παν/μίου Ιωαννίνων, Ανακτήθηκε στις 30/9/15 από URL: <http://earlychildhoodpedagogy.gr/sakellariou>
- Σακελλαρίου, Μ., Αρβανίτη, Ε. & Χρυσανθοπούλου, Β. (2015). *Συνεργασία του επαγγελματία με την οικογένεια και την κοινότητα*, Υλικό στα πλαίσια του Προγράμματος ΠΕΓΑ (Κωδικός 07.08.73.12.01), με τίτλο «Καινοτόμες δράσεις σε μειονοτικά περιβάλλοντα μάθησης: Εκπαίδευση και ποιότητα ζωής – Πολιτισμός», της κατηγορίας Πράξης «Προγράμματα Δια Βίου Εκπαίδευσης», Ανακτήθηκε στις 30/9/15 από URL: <http://ecourse.uoi.gr/course/index.php?categoryid=94>
- Σαμαρά, Α. (2010). *Στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για το ρόλο του διευθυντή της σχολικής μονάδας στη δημιουργία αγαστής συνεργασίας σχολείου-οικογένειας: Η περίπτωση των νομών Καρδίτσας και Τρικάλων*. Διπλωματική Εργασία. Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο http://195.251.30.202:8080/dspace/bitstream/123456789/1113/1/Samara_Aikaterini.pdf [πρόσβαση στις 20/12/2012].